

Fikret Bećirović

TRAGEDIJA SREBRENICE U DJELU UMJETNIKA

*Kozmički red, stvaranje, ugrožena egzistencijalnost,
jedinstvo i sukob različja u umjetničkom diskursu
Nesima Tahirovića*

Rezime

Retrospektivna izložba Nesima Tahirovića iz Tuzle, umjetnika svjetskog glasa, za njegovih 45 godina umjetničkog rada, pod nazivom "Daleki putevi" bila je otvorena više od dva mjeseca (od 26. maja do 1. augusta 2010.) u sarajevskom Collegium artisticum-u.

Izložbi Tahirovićevih slika ili bolje reći "*Sabranih djela*" su ljubitelji kulture, umjetnosti i općenito duhovnosti, a i umjetnička kritika, ne samo dali najviše moguće ocjene i pohvale, već se uz to nisu mogli načuditi veličini umjetničkog opusa, kao i snazi i simbolici umjetničkog izraza, te se sa ovim atributima Izložba zasigurno može označiti kao umjetnički **miraculum**, "*čudo neviđeno*", ili, pak, rijetko viđeno.

Umjetnik koji je svoj "zanat" ispekao kod čuvenog profesora Koste Hakmana u Beogradu, "*svario*" portret, akt, pejzaž i druge slikarske oblike, svoj put je ipak potražio u svom autentičnom umjetničkom izrazu, simbolici i specifičnom i raznovrsnom materijalu kojim je radio svoja djela. Njegove slike, bolje reći "*slikoskulpture*", umjesto na klasičnom impregniranom platnu, rađene su na limenoj, aluminijskoj ili bakarnoj podlozi, sa mozaikom različitih oblika koji liče na prefinjenu bosansku čipku, ali kod

Nesima “*keranu*” sitnim vezom raznovrsnih eksera.

Na toj “baznoj”, filigranskoj osnovi koja predstavlja drugi plan, ali i izraz ili “uvod” u umjetnički izraz, umjetnik pravi kompoziciju svojih irealnih likova koji su svi u prvom planu i svi podjednako važni. Ti likovi nam se, zahvaljujući snažnoj interakciji, relacijama, korelacijama i simboličkim porukama, čine sasvim realnim odrazom određenih događaja, likova, stanja i situacija.

Njegovi likovi istovremeno imaju kako vlastiti identitet, gledajući ih ponosob, tako i identitet u ukupnom umjetničkom mozaiku, sa kojim se stvara “viša priča”. U svom umjetničkom opusu Tahirović je zahvatio veliki dio stvarnosti, ali i događaja, stanja i likova koji pripadaju transcendenciji i metafizici. To su, prije svega, pitanja kosmičkih relacija: Stvaranje svijeta, Nebeska konstrukcija, Događaj u nebu, Nebesko ukazanje, Nebeski prijesto i mnoge druge, što ih možemo pojmiti samo imaginacijom.

U tom smislu, ovaj Nesimov ciklus blizak je filozofiji i nauci, jer, naprimjer, kako su grčki filozofi atomisti (Leukip i Demokrit) došli do spoznaje najsitnije čestice atomosa? Naravno, imaginacijom. Na osnovu njihove filozofske imaginacije, stvorena je atomska fizika, danas veoma važna nauka. Pored ovog, u njegovim “Sabranim djelima” prikazani su brojni kozmički i antropološki ciklusi, a posebno je vrijedno izdvojiti egzistencijalni, Kjerkjegorski ciklus, ciklus identitetske pripadnosti i ideoloških, “*kiptećih distinkcija*”, zatim ciklus “Dodirivanja suživota i sukoba kultura”, te “Ciklus vezan za tragediju i lament nad Srebrenicom” koji je ujedno i paradigma vjekovne tragičnosti, zločina i genocida na prostoru “*raskršća kultura i civilizacija*” i vječitoj historijskoj i sudbinskoj vjetrometini. U ovom radu se upravo ovom ciklusu daje poseban značaj što pokazuje i naslovljenost teksta.

Gljučne riječi: *Nebesko, kosmičko, uznesenje, stvaranje, svjetlo, tama, bosanski čovjek, razdvojeni svjetovi, jedinstvo različitosti, krik Srebrenice, čekajući čudo, molitva, rijeka Drina, Bosna, lament nad Srebrenicom, barbari, jutarnje darivanje, mjesec, noć.*

Uvod

Sa sigurnošću se može reći da je ovo jedna od najrespektabilnijih izložbi otkako postoji Colegium artisticum, kao glavni izložbeni prostor u Sarajevu. Kako po svojoj idejnoj sveobuhvatnosti, tako i po snazi simboličkog izraza, zaista je neuporediva, i moglo bi se reći: ovo je nešto više od izložbe. Kao takva, zasigurno može “bez po muke”

biti “veliko čudo” i u svjetskim izložbenim prostorima Pariza, Londona, Amsterdama, Venecije i drugim evropskim i svjetskim centrima u kojima je naš umjetnik već izlagao sa svojih šezdesetak samostalnih i više od stotinu zajedničkih izložbi u zemlji i inostranstvu.

Zbog sveukupnog dojma, Nesimova “Sabrana djela” će zasigurno ostaviti dubokog traga, a kritike još zadugo neće prestati analizirati i proučavati njegova djela i svrstavati ga u određene umjetničke pravce i tehnike. U svakom slučaju, umjetnička i duhovna vrijednost Nesimovih “Sabranih djela” ostat će kao vječno svjedočanstvo umjetnikovih predstava, vizija i imaginacija. Zato pisani radovi o ovom umjetničkom opusu neće biti “bajati” ni nakon tri mjeseca, pet, godinu ili mnogo više, jer vrijednost njegovih djela je zasigurno neprolazna.

Počevši od prvih eksponata, pa do onih posljednjih u raznovrsnoj tehnici kolaža sačinjenih od limova isječenih u raznim oblicima, brižljivo spojenih sa “sitnim vezom” malih eksera sa povećom glavom, u tehnici sa bakrom, drvenim pločama, daščicama, metalnim predmetima, drvetom itd., Tahirović je, sa ovim opusom od šest stotina eksponata, kao “*Heraklitov delfski ronilac*” zaronio u najdublje odaje duše, kao i najveće, lične, svjetske, planetarne i interplanetarne probleme i prostranstva, “*jer tako dubok logos ima*”, rekao bi Heraklit Efežanin.

Otuda i ne treba da čudi naziv izložbe “Daleki putevi”. Daleki putevi su putevi umjetnikove imaginacije kosmičkih prostranstava i čovjekove tragičnosti na tim putevima, putevima “*od gnijezda do zvijezda*”, kako bi to lirski rekao Mak Dizdar. U tim kosmičkim dimenzijama i čovjekovoj razapetosti između vremenitosti i vječnosti, za Nesimove duhovne puteve može se s pravom reći: “Nesimovi putevi su predaleki”, a bogami i mnogobrojni, što pomalo liči i na božanske atribute.

On je zavirio u sve pore ljudskog života, pa čak i u one transcendentne i kosmičke, što pokazuje sa slikama kao što su: “Ovdje sam između zemlje i neba” do tema: Jedinstvo kretanja, Nebesko prijestolje, Dogadaž na nebu, Nebesko ukazanje, Kretanje nebeskih elemenata, Kretanje božanske radosti i druge, što sve taj čovjek (Nesim), koji se nalazi između zemlje i neba, snagom napregnutog uma hoće da pojmi.

Ogromna cifra, sa ogromnim brojem ideja, metafora sa snažnom izražajnošću, idejnošću, simbolikom i k tome još i redundantnom porukom, ne može ostaviti nikog ravnodušnim, čak ni one sa veoma skromnim kulturološkim znanjem i odnosom prema kulturi. Služeći se raznim umjetničkim tehnikama da bi svoju imaginaciju pretvorio u

komunikaciju, relacije i korelacije simbola, ovaj čudotvorni umjetnik nije nastojao da dođe do lakih i jednostavnih rješenja, već je stalno otkrivao uzročno-posljedične veze, kao i metafizičku redundantnost u njihovoj pozadini, posebno u ciklusima sa dominantnim odrednicama ontologijskog, egzistencijalnog i interkulturalnog bitka.

Nebeska prostranstva

Svoj umjetnički opus Nesim Tahirović strukturira u više ciklusnih cjelina, sa različitom tehnikom i materijalom za svaku od njih. Polazeći od općeg ka pojedinačnom, umjetnik se sa posebnom bijelom tehnikom, tehnikom bijelog lima, bijelih eksera, šajbi, nitni, kružića i dr. (u bijeloj sobi) baca u vasijska prostranstva, sa temama slika: Nebeska prostranstva, Nebeski poredak, Nebeska kola, Graditelji nebeske kuće, Krilati vasiljenski konj, Osvajanje mjeseca, U prostranstvima 7 svjetova, Nebesko uznesenje, Kretanje u nebu, U bijelim prostranstvima, Stvaranje svjetova i mnoštvo eksponata sa prefiksom ili sufiksom “nebeski”, “kosmički”, stvaranje i sl. To pokazuje svu širinu umjetnikovog duha koji teži transcendentalnom, duhu koji se izdiže iznad čulnosti i prizemnosti, nastojeći da spozna univerzalno, Hegelovu cjelinu, koja samo kao cjelina može biti potpuna istina.

Sa ovim ciklusom umjetnik je htio pokazati svoj odnos prema toj uređenoj, determiniranoj cjelini, kao najširem prostoru, prostoru ne samo jednog, našeg, već mnoštva svjetova. U tom smislu, njegova umjetnost iz njegovog samorazvoja duha približava se spoznaji koja graniči sa religijskom, koja se manifestuje u predstavama, i filozofijskom, koja se očituje sa mišljenjem u pojmovima. U tom smislu, umjetnik se, čini mi se, rukovodi početnim riječima iz Kur’ana: “U ime Allaha - *Gospodara svjetova*”, dakle mnoštva, pa možda i bezbroj svjetova koje i umjetnik snagom svoje imaginacije i jezikom svog “zanata” pokušava izraziti u umjetničkoj predstavi.

U tom smislu, on je na tragu transcendentalne estetike i metafizike o kojoj je u svom djelu *Figure otvorenih značenja* govorio Kasim Prohić (Prohić, 88:279). Činjenica je da samo u našoj galaksiji ima oko stotinu milijardi zvijezda, da je u vječnoj vasioni sve moguće i da mi, zapravo, nismo u stanju ni da zagrebemo po površini punoj niza mogućnosti. No, sa svojim figurama otvorenog značenja, Nesim Tahirović je to, ipak, jednim dijelom uspio. To pokazuju njegove predstave od: Ovdje

sam između neba i zemlje, Kosmos I, II, III, U bijelim prostranstvima, Nebesko uznesenje, Nebeski prijesto i druga djela sa kojima umjetnik nastoji dočarati fantastičnu "Odiseja u svemiru" o kojoj je prije tri decenije u svojoj estetici govorio Kasim Prohić.

Tako u Tahirovićevom "Nebeskom ciklusu", umjetnosti koja je, iako čulno uobličena, puna i prepuna kipteće simbolike i dubokog logičko-značenjskog izričaja. U tom širokom, beskonačnom ambijentu, umjetnik kao da nam želi šapnuti onu Kantovu: "*Čovječe, ne idi malen ispod zvijezda*", da bi u onim drugim ciklusima ukazao na onu drugu, takođe Kantovu: "*Zvjezdano nebo nad nama, moralni zakon u nama*". U tom ambijentu punom filozofičnosti, religiozne mističnosti kao u nekom hramu, samosvijesti o vlastitoj efemernosti, tragičnosti, patnji i pustojoj tlapnji, čovjek se po nekom nadnaravnom instinktu svodi na "pravu mjeru" - "malen ispod zvijezda."

U tom simboličkom redu kosmosa (grč. kozmos - uredba) Tahirović pronalazi mjesto i za čovjeka koji se, kako kaže umjetnik, nalazi između neba i zemlje i koji iako "malen" ima značajno mjesto u tom beskonačju, što je svakim danom sve izraženije. Pored raznog djelovanja na i u prirodi (Zemlji) i sve više u kosmosu, čovjek nije zaboravio ni ono estetsko što je prvorođenče i bit kulture. Tako je on (čovjek) snagom svog duha (estetskog) nastojao da ono što je prirodno lijepo bude još ljepše obrađujući ga i preporučujući ga u svom duhu. Zato Hegel u svojoj Estetici pravi bitnu razliku između prirodno lijepog i umjetnički lijepog, kazavši za ovo drugo da je u duhu rođeno i preporođeno a čije su odlike beskonačnost i sloboda (Hegel, 70:28). To pokazuju Nesimovi materijali koji su samo potencijal, ali prerađeni u umjetnikovom duhu oni postaju u "duhu rođeni i preporođeni". Kao takvo, umjetničko lijepo nas obavezuje na duboka razmišljanja, ne da ispuni naše duge časove dokolice, već da probudi i "prodrma" ono "božansko u nama", najdublje čovjekove interese i najobimnije istine duha, ističe Hegel.

Jedinstvo i sukob različja

Struktura Tahirovićevog umjetničkog opusa može se uporediti sa strukturom grčke filozofije koja se sa Miletskom školom prvo bavi sa pitanjima prabitka i drugim kozmološkim problemima (Kozmološki period), da bi se već sa sofistima otvorili antropološki problemi (Antropološki period).

U tom smislu, Tahirović u svom opusu polazi od pojedinačnih ljudi, kao što su plemić, ratnik, konjanik, bosanski čovjek, bosanski sveti čovjek, bosanski bogumil, bosanski predak, veliki vezir, vezirova kći, jedan čovjek, jedna žena, da bi nakon toga od pojedinačnog išao ka grupnom i općem, pa tako u svojim djelima prikazuje parove živih bića, sa temom iz Biblije i Kur'ana; "Ja sam vas u parovima stvorio", što sa slikom "Nebesko darivanje" stvara predstavu ljudskog prapočela i imaginarnu predstavu Stvoritelja. Također, u "Jutarnjem darivanju", umjetnik eksplicite stavlja u suodnos različite identitete u "jedinstvo različitja", kao ideal suživota o čemu Svevišnji u Kur'anu govori: "O, ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali" (Kur'an XLIX:13).

Pored ovih tema, umjetnik tematizira "Dolazak barbara", "Odlazak barbara", "Jahači apokalipse", te teme koje se odnose na najviše grupno organizovanje – Civilizacije (Svjetove), koje se susreću, komuniciraju, ali se sa istom strašću i sukobljavaju. Skulptura "Podijeljeni svjetovi", te slike "Jedinstvo različitosti", "Ujedinjeni hrišćani i muslimani", "Jutarnje darivanje" i druge, jasno odslikavaju stvarnost društvenih zajednica i njihovih kultura.

Svaka etnička ili bilo koja druga zajednica ima svoju kulturu. Ali svaka kultura ima svoje kulturne distinkcije kojima se, kao ruža s trnom, brani od utjecaja drugih kultura, ali isto tako svaka kultura ima svoju posebnu aromu koja privlači druge, i tako kulture "koketiraju", žive u suglasju, te se neminovno prožimaju (akulturiraju), asimiliraju, ali i sukobljavaju. Kulturno suglasje najbolje je prikazano u slici "Jutarnje darivanje", u susretu dviju velikih civilizacija, islama i hrišćanstva, susret koji počinje na početku dana, sa obostranom dobrom voljom i dobročinstvima, kao najvišim darovima u interkulturalnoj komunikaciji, kulturnom davanju i primanju, što su najviše vrijednosti društvenog života. Nasuprot ovoj temi, umjetnik, nimalo ne šminkajući stvarnost, u svojim djelima ističe temu "Podijeljeni svjetovi", što asocira na Huntingtonov *Sukob civilizacija*, Fukoyamin *Sudar kultura* ili *Veliku šahovsku tablu* Zbignjeva Bžežinskog.

Čini se da je umjetnik ove općesvjetske teme aplicirao na toplu, bosansku komšijsku idilu koje se umjetnik rado sjeća iz predratnog vakt, što priziva u svojim radovima koje je radio ratne 1992., djelima u kojima se susreću, komuniciraju i međusobno obogaćuju subjekti različitih kulturno-civilizacijskih korpusa. U djelima "Dolazak barbara",

“Oprosti mi, Bože”, “Oprosti nam, Bože”, “Oprosti im, Bože, jer ne znaju šta rade”, “Podijeljeni svjetovi”, “Stop” (Stop ratu), te još nekim predočio je sve strahote, besmislenost i pogubnost krvavih sukoba, tog nekada idiličnog bogatstva i harmonije različja.

Krik Srebrenice

Strahote “sukobljenog različja” autor posebno potresno prikazuje u svom “Ratnom ciklusu”. U djelu “Molitva” umjetnik prikazuje bosanskog čovjeka kojeg napadaju svakojaka zla i nedaće sa svih strana, čovjeka koji u očaju diže ruke prema nebu i ponizno moli za spas. Očaj “molitve”, kao posljednje nade, umjetnik je potkrijepio sa svim strahotama najprljavijeg rata u novijoj historiji sa djelima nastalim 1992. godine Rijeku Drinu je prikazao kao masovno stratište i masovnu grobnicu, o čemu se danas sve više govori i o čemu postoje neoborivi dokazi.

Uz to su, svakako, djela istovrsnog sadržaja, koja su takođe rađena 1992. godine sa naslovima: “Golo nasilje”, “Mir u smrti”, “Ljudožder”, “Krik Srebrenice”, “Odlazak srebreničke duše”, “Ptica nade”, “Čekajući čudo”, “Noć u Potočarima”, “Lament nad Srebrenicom”, “Kosmička tragedija” i mnoga druga djela vezana za strašnu tragediju Srebrenice koju je umjetnik svojim originalnim stilom i snažnom simbolikom prikazao. Njegov simbolizam sa punim opsegom opravdava naslovljenost tih djela. U tom smislu, prisjetimo se riječi Rajmunda Kuparea koji smatra da se u umjetnosti ne radi samo o usporedbi dviju stvari, kao u običnoj metafori, nego usporedba mora ostaviti dojam, iluziju da su znak i označeno jedno te isto. Zato, kaže on, svaki je znak metafora, ali nije svaka metafora umjetnički simbol (Kupareo, 82:71). To je isto kao u pozorišnoj umjetnosti gdje glumac mora ući u lik, a lik u glumca. Tako su Tahirovićevi stvarni ljudi ušli u njegovo “označeno”, u simbolički lik, a njegovi simbolički likovi nisu ništa drugo do tragični likovi još tragičnijih Bosanaca i Hercegovaca, a posebno Bošnjaka.

To je umjetnik pokazao prije par godina i sa scenografijom za pozorišni komad “U Zvorniku ja sam ostavio svoje srce” gdje je uz izvrstan scenario Abdulaha Sidrana, režiju i izvedbu Sarajevskog teatra, Tahirovićeva scenografija dobrim dijelom dočarala svu bestijalnost agresije na BiH i neviđene zločine koji su uslijedili, pa sve do genocida u Srebrenici.

Snaga umjetnikove simbolike, moglo bi se reći zasigurno, zamjenjuje na stotine stranica deskriptivnog, vrhunskog kozerskog teksta, tako da bi naslov svakog umjetničkog djela mogao biti naslov jednog romana. Evo, naprimjer, naslov “Golo nasilje” rađeno u dvije-tri slike, simbolički je prikazao svu morbidnost nasilja koje je posebno bilo izraženo u srebreničkoj tragediji; nasilje kojem je svrha najteži zločin – zločin genocida. Otuda onaj krik Srebrenice, krik istovjetan onom Pikasovom, krik Gernike, očajnički krik, kao u pustinji, kojeg niko ne čuje, ali u srebreničkom slučaju krik koji je čula, a na koji se oglušila Međunarodna zajednica.

Zato je ciklus “Lament nad Srebrenicom” sa svojim likovima i simbolikom najupečatljivije pokazao svu licemjernost ispraznog lamentiranja, licemjerja i opskurnog pokušaja pranja nečiste savjesti članica Međunarodne zajednice.

Sa ciklusom “Srebrenica” možemo naći i određenu sličnost između Tahirovića i Pikasa, kako po snazi simboličkog izraza, tako i po svjedocima dviju velikih tragedija, a moglo bi se govoriti i o umjetničkom opusu.

U Tahirovićevim slikama, kao što su Golo nasilje, Nasilje ugrožava život, Rijeka Drina, Ptica nade, Molitva i neke druge, jasno je uočljiv momenat egzistencijalnog kraha koji, kako kaže Renato Pođoli, bez sumnje predstavlja jednu od bitnih psiholoških tendencija u modernoj kulturi (Pođoli, 75:99). Tragičan smisao života, posebno Srebrenice, izaziva posebnu napetost koju je umjetnik u svojim slikama učinio besmrtnom.

Zato njegov umjetnički opus u ovom prostoru, ili u bilo kom drugom nužno stvara atmosferu hrama, prostora punog mistike, brige, sućuti, nadnaravnog naprezanja uma i duše i zabrinutosti nad sudbinom malog čovjeka, a bogami i čovječanstva. Zato ova vrijedna djela ne pripadaju samo Nesimu Tahiroviću, “dobrom Bošnjakinu”, niti samo njegovoj Bosni, već cijelom čovječanstvu.

Naime, onaj ko poznaje “gard” ovog čovjeka, neće imati razloga da ne vjeruje njegovom otvorenom duhu spremnom na, ne samo “Jutar-nje”, već i cjelodnevno darivanje, kada bez zadržke kaže; *“idem čovjeku nasmijana lica, ja sam čovjek od duše; evo ti duše, i daj mi duše”*. Naravno, velika duša i jeste ona koja daje i koja prima, a to je bez dvojbe Nesim.

Prikazavši svu pogubnost nasilja, stradanja, zločina i svih inih zala, umjetnik traži nadu u spas sa djelima “Ptica nade”, “Čekajući čudo” (čekajući čudo da stane srebrenička tragedija) i još nekim djelima u

kojima su prikazana zajednička groblja, kao rezultat pogubnosti nasilja, te bosanski čovjek shrvan, i koji u očaju diže ruke prema suncu i prema ptici koja simbolizuje dobrog duha (anđela, meleka), čovjek koji moli Svevišnjeg da se dogodi čudo, čudo izbavljenja, spasa.

U ovim djelima umjetnik je iskazao sve što njegova duša može u svojoj unutrašnjosti i u svojoj najskrivenijoj dubini da nosi i da drugima dočara istinu, pa bila ona lijepa, plemenita ili da nam prikaže nesreću, stradanje i ljudsku morbidnost, kakva se desila u vremenu agresije na Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima, kao i poruku suosjećajnosti sa žrtvama, posebno žrtvama Srebrenice, kao planetarne tragedije.

Na taj način umjetnik nastoji da nam otvori oči i da probudi ono plemenito i uzvišeno u nama, a to je ljubav prema, kako bližnjemu, tako i daljnjemu svome, ljubav prema univerzalnim moralnim vrijednostima, ljubav prema čovječnosti, u smislu Kantovih kategoričkih imperativa gdje svaki čovjek, pa i onaj "daljnji", treba da nam bude "bližnji", tj. da nam svaki čovjek bude cilj, a ne sredstvo.

Ostali ciklusi

Pored spomenutih, u izložbenom opusu, umjetnik je dotakao mnoge važne ontološke, aksiološke, egzistencijalne, etičke, kulturološke, gnoseološke, općeljudske i kosmičke probleme, kao što su: Evolucija, Čovjekovo raspeće, Čovjekovo uspeće, Ples mrtvih, Krik iz groba, Vremensko klatno, Ja sam u parovima sve stvorio, Slava Bogu stvoritelju, Pet Hristovih muka, Sveta ptica, Nebeska kola, Autoportret prije rata, Autoportret poslije rata, Mehanizam noći, Kad duša odlazi, Jahači apokalipse, Sudnji dan, Sjenka smrti, Ajet iz Kur'ana, Sveta porodica, Ciklus muške i ženske spolnosti, Ciklus astralnih znakova, te dobar dio drvenih, limenih i figura od kombinacije raznih materijala.

Dakle, ovaj neumorni umjetnik "otišao" je i u kosmičke visine i zemaljske širine i dubine, a posebno najveće dubine duše i sa svojom umjetnošću uzvišene simbolike šalje nam poruke, koje još nismo otkrili u sebi, zadovoljavajući duh u njegovim dubinama, kako to kaže Hegel u svojoj *Estetici*.

U stvaranju slike, Tahirović polazi od iskovane ploče, na koju nakiva svoje slike - skulpture koje su ujedno u vremenu i nadvremenom, jer su po svom obličju irealne, a po svom kontekstu, relacijama, konotacijama, metaforama duboko odražavaju realni svijet.

Sačinjene od pretežno zanatskog materijala i zanatski iskovane, Nesimove slike predstavljaju umjetnički sinkretizam stvaralaštva; islamskog opusa, hrišćanskog, srednjovjekovnog iluminiranog slikarstva, pa i motiva sa srednjovjekovnih bosanskih stećaka, jer one likove što je na stećcima radio srednjovjekovni majstor (umjetnik) za stećke – kovač (npr. kovač Grubač, Ugarak, Radan i dr.), to je u limu, drvetu, sa nitnama, šajbicama, sa ekserima zakivao (kovao) naš vrli umjetnik (kovač) Tahirović.

Umjetnikove iluminacije, posebno one u bijeloj tehnici u ciklusu “Nebeska prostranstva”, dobrim su dijelom komplementarne iluminiranim slikama, knjigama i Misalima srednjovjekovne Bosne.

Pored ovih komponenti, posebno treba istaći onu koja se veže za islamsku umjetnost. U Tahirovićevom opusu nema jasno odslikanih likova. To su često disproporcionalne figure, sa često izraženim pojedinim dijelovima tijela, kao npr. glava sa izraženim otvorom usta koja odražavaju užas, krik, bespomoćnost, kao i izraz terora, zločinstva i sl.

Isto kao što je u islamskoj umjetnosti važna povezanost svega što postoji, ili kod Hegela “Cjelina” (istina je cjelina) koja nužno isključuje individualne portrete koji bi nas “odvukli” na prizemnost pojedinačnog, i na taj način ostali bi na nivou puke čulnosti i ne bi spoznali cjelinu. Za razliku od toga, apstrakcija je sublimacija sveg pojedinačnog. U tome i jeste njena mnogoznačnost i višeslojnost, a time i njena viša umjetnička vrijednost.

Svi njegovi irealni likovi su sazdana od simbolike. Glave tih likova su u obliku gornjeg dijela nadgrobnog muslimanskog spomenika – nišana, čime nam želi pokazati prolaznost života i svu krhkost ljudske egzistencije i čime nam želi skrenuti pažnju na onu staru sentencu “hej, čovječe, sjeti se da si smrtan” (memento mori), a time i tako mali i prolazan, kao jutarnja rosa, miris cvijeta ili ptice let.

Ako se u krišćanstvu kaže za svakog čovjeka da “*nosi svoj križ*”, u smislu sudbine, iskušenja, patnje, a i nadgrobnog znaka sa kojim konačno odlazi na drugi svijet, u Nesimovim slikama se može jasno vidjeti da i (u islamu), “*svako nosi svoj nišan*”; s njime se rađamo, u svakom trenutku i svakim danom sve nam je bliži i bliži, i zato ga je umjetnik usadio u nas kao naš stvarni identitet, ali i negaciju.

Korespondirajući sa islamskom umjetnošću, Tahirović ne stvara, kao što to Svevišnji stvara iz ništa, “*eks nihilo*”, niti je to njegova namjera, on nastoji da pronikne u simboliku kosmosa, stvaranja svijeta, suglasja

i sukoba, i svekolike relacije koje on svojom umjetničkom imaginacijom želi prvo sam razumjeti, a onda svoju metafiziku i hermeneutiku predočiti cijelom svijetu, u čemu se vidi i njegova nadarenost, ali i odvažnost simboličkog izricanja u smislu “da razum i božija volja preovladaju i da ljudi odbace svoje niske nagone, oslobode se zavisti, inata, mržnje i bijesa” (Viktorija D. Aleksander 07:98).

Imajući sve u vidu, umjetnička djela Nesima Tahirovića imaju univerzalnu vrijednost, suštinski kvalitet koji svako autentično umjetničko djelo čini izrazom čovjekove univerzalne sudbine, jer njegovo viđenje svijeta i kosmosa zasigurno se može smatrati posebnim.

U tom univerzalnom umjetnikovom svijetu mjesta ima za sve: simbole, znakove, likove, događaje, susrete, sukobe, stvaranja, sve, sve. To sve snažno podupire njegovu unikatnost. Figure mjeseca kao nebeskog tijela, ali i kao simbola određenog kulturno-civilizacijskog kruga, isto su zastupljene kao i razni oblici krsta, raspeća, i “uspeća” Kristosa kojeg na isti način “gleda” kao i levhe, takođe “izvezene” sitnim vezom od lima i eksera, dobri Bošnjani sa stečka, te razni zoomorfni i floralni motivi. Zaista svega, svega tu ima.

Zaključna razmatranja

“Sabrana djela” ili retrospektivna izložba Nesima Tahirovića, po svom obimu, izrazu, simboli, porukama i općenito umjetničkoj vrijednosti, zasigurno su veliki doprinos bosanskohercegovačkoj kulturi i umjetnosti. Njegov pristup nije rukovođen lahkim i jednostavnim rješenjima, rješenjima estradnog karaktera, već se njegov pristup ogleda u što složenijim kombinacijama ideja, raznovrsnog materijala, irealnih likova, te simboli sa kojom je dotakao od biblijsko-kur’anskih fokusnih segmenata, egzistencijalnih, kulturoloških, etičkih, gnoseoloških, pa do tragičnih, posebno onih koji na svoj umjetnički način kazuju o tragediji Bošnjaka i genocidu počinjenom nad njima u Srebrenici.

Osvrnuvši se na cjelokupan umjetnikov opus i posmatrajući ga kao cjelinu, ipak se u ovom radu poseban značaj daje Srebrenici. Ovaj ciklus se može shvatiti kao umjetnikov način borbe protiv zla, jer je sa svojim djelima, kao što su “Stop”, misleći na stop ratu, bezumlju, zatim “Golo nasilje”, “Kosmička tragedija”, “Čovjek ubijen u Bosni”, “Čekajući čudo”, misleći na intervenciju Međunarodne zajednice da zaustavi agresiju i barbarizam, te “Rijeku Drinu”, koja je prepuna leševa, što se danas

pokazalo sa spuštanjem nivoa jezera, gdje iz mulja isplivavaju kosti; kao i druga slikarska djela koje je umjetnik radio u periodu agresije, kao i djela neposredno po završetku rata označena kao “Lament nad Srebrenicom”. Tahirovićeva djela istovremeno su prožeta *dimenzijom vremenitosti*, ali i *dimenzijom nadvremenosti*.

Njegove slike istovremeno nam govore o bosanskoj tragediji, ali i o tragedijama koje su se dešavale i dešavaju kroz cijelu historiju ljudskog društva koju je M. Weber okarakterisao “*kao ulicu koju je sam đavo pokaldrmio*”. U tom smislu, Nesimove slike potpuno dočaravaju tu “Weberovu ulicu”, ukazujući na nesagledivost ljudske tragičnosti u kosmosu, kao i najveće tragedije u Evropi u novijoj historiji, tragedije u Srebrenici.

Imajući u vidu sav umjetnički opus sa svojom ukupnom simbolikom i snažnom izražajnošću, Nesimove slike današnjem čovječanstvu, kao i nadolazećim generacijama, eksplicite ukazuju na svu tragičnost ljudskog života. Posebno to čine one slike iz ciklusa “Srebrenica” kojim umjetnik ukazuje, opominje i cijelom svijetu, da se ne zaboravi, poručuje: “Memento Srebrenica” ■

Fikret Bećirović

THE TRAGEDY OF SREBRENICA IN ARTISTIC WORK

Cosmic order, creation, threatened existence, unity and conflict of diversity in the artistic discourse of Nesim Tahirović

Summary

A retrospective exhibit presenting 45 years of work of Nesim Tahirović from Tuzla, an artist of intentional reputation, entitled *Distant Paths*, remained open for public for two months (from 26 May until 1 August 2010) at the Collegium Artisticum gallery in Sarajevo.

Art lovers and those who appreciate spirituality praised the exhibit, or rather, the *collected works* of Nesim Tahirović, equally astounded by the magnitude of his oeuvre and the power of symbols in his expression. With such attributes, the exhibit can certainly be described as miraculous and rare.

The artist himself, who mastered his craft with the celebrated professor Kosta Hakman in Belgrade, worked on portraits, nudes, landscapes and other forms, but he decided to find his own path in an authentic form of artistic expression, in the symbolism and specificity of versatile materials he used. His words, or rather his “image-sculptures”, do not use canvas. Instead, the surfaces of tin, aluminium or copper serve as the foundation for mosaics of different shapes, reminiscent of the fine lace produced in Bosnia, though Nesim produces it using different nails.

The filigree foundation is merely an introduction, since the artist presents a composition of surreal images, all at the front and all equally important. Thanks to the powerful interaction, the relations, the correlations and symbolic messages; those characters seem to be realistic reflections of certain events, characters, conditions and situations.

At the same time, his characters seem to have their own individual identity, as well as a collective one, in the overall mosaic that presents several stories at the same time. In his artistic work, Tahirović speaks of real events, as well as events, conditions and characters of transcendental and metaphysical provenance. He speaks about cosmic relations: Creation of the World, Heavenly Construction, A Heavenly Occurrence, Heavenly Apparition, Heavenly Throne, and many others, perceivable only through imagination. In that sense, this particular series is akin to philosophy and science, since it leads us to wonder, for example, about how the Greek philosophers (Leucippus and Democritus) came to understand the finest element of our world, the atom? Through imagination, of course. It was their philosophical imagination that created atomic physics, an important science of our time.

His *collected works* present numerous cosmic and anthropologic series, though one that stands out is the existential series reminiscent of Kierkegaard, which speaks about identity, affiliation and ideological *burning distinctions*, as well as the series entitled *Contact, Cohabitation and Conflict of Cultures*, and the one that speaks of the tragedy of Srebrenica entitled *Lamentation*, which is also the paradigm of centuries of tragedy, crime and genocide at the place *where cultures and civilisations meet* and the eternal historical fate of such a junction, expressed in an series that this paper focuses on in particular, as indicated in the title.

Key words: *heavenly, cosmic, assumption, creation, light, darkness, Bosnian, separated worlds, unity of diversity, the cry of Srebrenica, waiting for a miracle, prayer, the river Drina, the river Bosnia, lamenting Srebrenica, barbarians, morning offering, moon, night.*

Literatura:

1. Georg Vilhelm Fridrih Hegel (1970.), *Estetika I-III*, Kultura, Beograd.
2. Milan Ranković (1996.), *Opšta sociologija umjetnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
3. Rajmond Kupareo (1982.), *UMJETNIK i zagonetka života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
4. Renato Podoli (1975.), *Teorija avangardne umjetnosti*, Nolit, Beograd.
5. Kasim Prohić (1988.), *Odvažnost izricanja*, Svjetlost - Veselin Masleša, Sarajevo.
6. Almir Bašović (2010.), *Estetski prostor Nesima Tahirovića*, Odjek, Sarajevo.
7. Sreten Petrović (1979.), *Savremena sociologija umjetnosti*, Privredni pregled, Beograd.
8. Viktorija D. Aleksander (2007.), *Sociologija umjetnosti*, CLIO, Beograd.
9. www.nesimtahirovic.com.